

Türkiye'de merkantilist militarizm 1960-1998

TAHA PARLA

Türkiye'de Ordu Yardımlaşma Kurumu'nda vücut bulan merkantilist militarizm konusuna ilk defa 1974 yılında eğildim (Parla 1974). Bu yazının ilk bölümünde, sorunu o zamanki durumuyla ele alacağım. İkinci bölümde konuyu OYAK olgusu üzerinde güncelleştireceğim. Üçüncü bölümde TSKGV (Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı) adı altında ortaya çıkan Türk merkantilist militarizminin ikinci bütünlüycü dalgasının özelliklerini inceleyeceğim. Bu olgunun eleştirel bir gözle değerlendirilmesi Türk siyaseti ve ekonomi politığının daha iyi anlaşılması için büyük önem taşıdığından, son bölümde hem böyle bir değerlendirmenin bazı yollarını arayacağım, hem de bu konunun Türkiye'de siyasal, kültürel, anayasal hemen her alana yayılan daha kapsamlı bir militarizm olgusunun içinde nasıl incelenebileceği konusunda bir yol önereceğim.

I. OYAK 1961-1974

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden kısa süre sonra, günün askeri-sivil hükümetince önerilen sui generis bir yasa maddesi Kurucu Meclis tarafından çıkarılan bir "Özel Kanun" ile OYAK adı altında bir oluşum meydana getirerek,

1 Yasa No:205, Kabul Tarihi:3/1/1961; Yarıllöge Giriş Tarihi:1/3/1961. Metin için bkz. T.C. Başbakanlık (1961, s.982-997).

SONUÇ

Ordular ulus-devlet kuruluşunun ve "millî mefâhir" in [övnüçlerin] simgesi olarak, milliyetçi ideolojilerde özel bir role sahiptirler. Kurtuluş/kuruluş savaşları, vatandaş ordularının teşkili ve zorunlu askerlik, milliyetçiliğin ve ulus-devletlerin doğumuna refakat ederler. Türkiye'de ordu, buna ek olarak, modern millet inşasının, millî-sosyalleşmenin ve milliyetçi ideolojinin yeniden üretiminin ağırlıklı bir aktörü olarak işlev üstlenmiştir. Bu işlev 80 yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca değişmiş, ancak azalmamış, aksine artmıştır. 1961 Anayasası ile siyaset hayatının önemli bir parçası haline gelen Millî Güvenlik Kurulu, özellikle son yıllarda Bakanlar Kurulu'ndan daha çok önemsenir hale gelmiş, "millî" siyasetin merkezi olmuştur. Ordu, bizzat bir Türk milliyetçiliği doktrini ortaya koyarak, Türk milliyetçiliği ideolojilerini hegemonye etmeye ve bununla birlikte milliyetçiliğin hegemonik bir ideoloji olmasını temine çalışmaktadır.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı [KKK] (1982): *Atatürkçü Düşünce ve Yaklaşım Tarzı*. Ankara.
 Kayalı, Kurtuluş (1994): *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs - 12 Mart*. İletişim Yayınları, İstanbul.
 Kışlalı, Mehmet Ali (1996): *Güneydoğu: Düşük Yoğunluklu Çatışma*. Ümit Yayıncılık, Ankara.
 Laçiner, Ömer (1999): "Abdullah Öcalan operasyonu: Kürt Sorununun çözümünde yeni bir aşama mı?" *Birikim*, sayı 119.
 Millî Güvenlik Bilgileri I (1965) İstanbul: Okat Yayınevi.
 Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği [MGK] (1990): *Devlet'in Kavram ve Kapsamı*. Ankara.
 Özdağ, Ümit (1991): *Ordu-Siyaset ilişkisi: Atatürk ve İnönü Dönemleri*. Gündoğan Yayıncılık, Ankara.
 Özdemir, Hikmet (1989): *Rejim ve Asker*. Afa Yayınları, İstanbul.
 Özdoğan, Günay Gökse (2001): "Turan'dan Bozkurt'a. İletişim Yayınları, İstanbul.
 Sancar, Mithat (2000): "Devlet Ahk'ı Kışkıracı Hükûk Devleti. İletişim Yayınları, İstanbul.
 Şen, Serdar (1996): *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*. Sarmal Yayınevi, İstanbul.
 Türkes, Alparslan (1988): *1944 Milliyetçilik Olayı*. Devlet Yayınları, İstanbul (11. baskı. 1. baskısı: 1968).
 Ulay, Sıtkı (1964): *General Sıtkı Ulay'ın Hatıraları: Harbiye Silah Başına!* Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul.
 Yıldız, Ahmet [siyasetbilimci] (2001): "Ne Mutlu Türküm Diyebilene". İletişim Yayınları, İstanbul.
 Yıldız, Ahmet [emekli subay] (2001): *İhtilalın İçinden -Anılar, Değerlendirmeler*. Alan Yayıncılık, İstanbul.

Bu söylenenleri toparlamak için, Murat Belge'nin bir yazısına başvuruldum. Murat Belge, 16 Haziran 2002 tarihli *Radikal* Gazetesinde, gazeteci Enis Berberoğlu tarafından Genelkurmay'ın bir açıklaması hakkında yapılan bir eleştiri üzerine, Genelkurmay Başkanlığı'nın yayımladığı cevabı mesajı sorguluyor. Genelkurmay, bu cevabının bir yerinde şöyle diyor: "TSK bugüne kadar da-ima, sadece Türk milletinin menfaatlerinin yanında olmuş, onun dışında hiçbir kişi, kurum, kuruluşla ilgili ve özellikle siyasi görüşlerin içinde ve yanında olmamıştır." Murat Belge şu sade ve açık yorumu yapıyor:

"Buradan TSK dışındaki 'kişi, kurum, kuruluş'ların 'Türk milletinin menfaatlerinin' pek öyle yanında olmadığı sonucu çıkarılabılır. Belki söylenmek istenen bu değil ama mantık buraya getiriyor. Örneğin 'herkese eşit uzaklıkta' gibi bir deyim seçilmesinde de sanki aynı mantık egemen. 'Eşit mesafede' demek tercih edilebilir, daha da doğru olurdu, ama sanki asıl istenen 'uzaklık'."

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Samet (1981): *Kuvayı Milliye Ruhu*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
 Akçam, Taner (1992): *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*. İletişim Yayınları, İstanbul.
 Akyaz, Doğan (2001): "Ordu ve resmî Atatürkçülük". *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce - 2. Cilt: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 180-91.
 Bayat, Mert (1986): *Millî Güç ve Devlet*. Belge Yayınları (Dün-Bu-gün-Yarın), İstanbul.
 Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı (1973): *Uyanalım - Komünistler Gençlerimizi ve İşçilerimizi Nasıl Aldatıyorlar?* Sağduyu Yayınları, İstanbul [1978].
 Bölüğüay, Nevzat (1989): *Sokaktaki Asker*. Milliyet Yay., İstanbul.
 Cizre, Ümit (1993): *AP-Ordu İlişkileri*. İletişim Yay., İstanbul.
 Copeaux, Etienne (1998): *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
 Çağan, Nazmî (1964): "Kara Kuvvetlerinin Kuruluş Yıldönümü Münasebetiyle". *Türk Kültürü*, Sayı 22, s. 61-3.
 Elelil, Avni (Kur. Bnb.) (1960): *Hürriyet İçin: 27 Mayıs 1960 Devrimi*. Yeni Desen Matbaası, Ankara.
 Ersoy, Kenan (Kur. Yzb.) (1960): *Devrim ve Millî Beraberlik Ruhu/Radyo Konuşmaları*. Doğan Kardeş Basımevi, İstanbul.
 Evren, Kenan (1990): *Kenan Evren'in Anıları - 1*. Milliyet Yayınları, İstanbul.
 Güvencü, Faruk (1964): *Gerçek Kemalizm?* Okat Yayınevi, İstanbul.
 Güvencü, Faruk (1966): *İyi Bir Komutan, Kurmay Subay ve Karargâh Subayı Nasıl Olmalıdır?* Okat Yayınevi, İstanbul.
 Kabaklı, Ahmet (1990): *Temellerin Duruşması*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul (6. baskı).

den sağlanan gazino ve muvazzaf subay misafirhaneleriyle OYAK'ın kendi üyeleri için sağladığı ayrıcalıklı krediler ve konut edindirme hizmetleriyle karıştırılmamalıdır.)

Hisse senetleri ve Bonolar: Çeşitli anonim şirketlerin hisse senetleri ve bonoları (kendi iştiraklerinin ya da ortak olduğu işletmelerin hisse senetleri dışında)

Sigorta işlemleri: OYAK Sigorta Şirketi

Ortak Girişimler: Otomobil Sanayii (ithal edilen temel parçaların birleştirilmesi, diğer parçaların üretimi, Renault girişimi)

- Renault için parça ithalat şirketi
- Lastik sanayii (Goodyear lisans işlemi)
- Petrol ürünleri ve bunların işlenmesine dayalı sanayi kolları (Petkim)
- Konserve sebze sanayii
- Tarım ürünleri sanayii
- Çimento sanayii

OYAK'ın tam anlamıyla "yardımlaşma" etkinlikleri, mali portfolyosunun yalnızca %20'sini oluşturur. (Tam da yukarıda yapmış bulunduğum "eksik gösterme" yorumu gibi). Nitekim, artan maaşlara ve hükümet bütçesinden aldıkları yan ödemelere ek olarak, emekli maaşları, ölüm ve kaza sigortası hizmetleri, krediler, üyelere konut kredisi vb. gibi etkinlikler geçen on yılda subayların yaşam düzeylerini yükseltmiştir.

OYAK'ın yukarıda saydığımız ekonomik etkinlikleri, OYAK'ın portfolyosunun %80'ini oluşturur ve açılımı şöyledir:²

- %10- ticaret, satış, sigorta
- %10- emlak işleri, hisse senetleri ve bonolar
- %30- motorlu araçların ithali ve birleştirilmesi
- %20- petrol ürünleri ve rafineriler
- %1 - gıda sanayii ve tarım ürünleri
- %9 - çimento

Bu dağılımdan da anlayabileceğimiz gibi, OYAK'ın yatırımlarının yalnızca bir bölümü üretime yöneliktir ve öyle olduğunda bile bu yatırımlar kalkınma amaçlı yatırımların sanayiye uygun, altyapısal ve hatta ithal ikameci biçimlerine bütünüyle yönlendirilmemektedir. Dolayısıyla OYAK'ın ekonomik etkinliklerini ulusal ekono-

minin gelişimine önemli katkılarda bulunan, yatırımlara belirgin bir öncelik veren girişimler olarak tanımlamak güçtür. Bu etkinlikler, gerçek anlamda, kâr amaçlıdır.

Üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise, Türk ordusunun bu yeni ekonomik gücünün ve kaynaklarının hiçbir biçimde ulusal bir savaş sanayiine aktarılmasının düşünülüyor oluşudur. Bu noktadan hareketle, OYAK'ın ekonomik etkinliklerinin, ulusal ekonominin gelişimine katkı yapmak bir yana, kendine yeten bir ulusal ordunun varlığını bile amaçladığını söylemek zordur.³

OYAK, gelirlerini çeşitli kaynaklardan sağlar: 1. Kâr getiren yatırımlarından edindiği geliri (ki bunlar tekrar yatırıma yönlendirilir. OYAK üyeleri hissedar değil aidaat ödeyicisidir, bu yüzden onlara kâr payı dağıtmaz) 2. Bağışlar (daha çok hazine tarafından bağışlanan devlet arsaları) 3. Üyelerden toplanan kesintiler (Silahlı Kuvvetlerin muvazzaf subayları OYAK'ın doğal üyesidir. Savunma bakanlığının sivil memurları ve OYAK'ın %50'den fazla hissesinin olduğu ticari kuruluşlardaki sivil memurlar da gönüllü üye olabilir; her ikisinin de aylık maaşlarının %10'u aidaat olarak kesilir. Ayrıca yedek subayların maaşlarının %5'i kesilir; ama bunların karşılıklı yardımlaşma fonlarından yararlanma hakkı yoktur.) 4. Krediler ve kamu borçları (teminatlı ya da teminatsız).

OYAK'ın bu şartırtıcı ticari başarısı yalnızca işbilir bir yönetime bağlanamaz; ne var ki hem özel sektörün hem de kamu iktisadi kuruluşlarının OYAK'a sağladıkları ve sağlamayı sürdürdükleri uzmanlığın bu başarılı yönetimde payı büyüktür. OYAK, özellikle ilk sermaye koyma süreçlerinde hayati önem taşıyan kredi kolaylıklarından da yararlanmaktadır. OYAK'ın kamu sektöründen ve özel sektörden aldığı hem yönetici insan gücü hem de *know how* desteği konusunda,

3 1970'lerde askeri geçeri ABD'den sağlanmakta ya da satın alınmaktaydı. Ayrıca deniz ve hava araçları yapımına başlanması için askeriyeye bağışta bulunulmasına dair kamuya yapılan çağrılar da vardı. Başka bir deyişle ordu, ulusal savunmanın yükünü hükümete ve kamuya aktarıırken, kendi kaynaklarını kârli yatırımlar ve merkantlist girişimler için muhafaza ediyordu.

bir anlamda, Morris Janowitz'in ordu kuruluşlarının yönetim becerilerinin özel sektöre ve kamu sektörüne akışı hakkındaki önemli görüşüne ters bir durum ortaya koyduğunu belirtmek gerekir (bkz. Janowitz 1964).

OYAK'ın ortak (corporate) başarısını açıklayacak asıl ipucu, aslında, OYAK'ın "Özel Yasa" çerçevesinde yararlandığı başka örneği olmayan, yasal imtiyazlar ve özel girişimler için hükümet bütçesinden verilen bir dizi finansal yardımdır. OYAK şunlardan muafur: 1. Kurumlar vergisi 2. Diğer her türlü gelir vergisi 3. Üyelerinden katılımların ücreti ve düzenli aidaat alan tüm kuruluşların ödediği özel gelir vergisi 4. Bütün satış ve tüketim vergileri 5. Tüm yasal işlemlerden alınan damga vergisi.

Dahası, OYAK'ın serveti, kazancı ve tahsil olunacak hesapları, tıpkı hükümetlerinki gibi üçüncü şahıslara karşı rüçhan hakkına sahiptir. Son olarak, OYAK'ın mal varlığına zarar veren her şahıs ya da kuruluş devlet malına zarar vermiş gibi işlem görür. Bunlara rağmen Özel Yasa, OYAK'ın, Özel Ticaret Yasasına bağlı yasal bir oluşum olduğunu söyler. Bu çelişkiler tablosunu tamamlamak için, yasanın OYAK'ı Savunma Bakanlığına bağlı, mali ve idari anlamda özerk, özel bir anonim şirket olarak tanımladığını ayrıca belirtmemiz gerekir.

Bir başka örneği olmayan bu yarı-askeri işletmenin, Türkiye'nin siyasal dinamikleri üzerinde nasıl bir etkisi oldu ve gelecekte de bu durum nasıl devam edecek? Öncelikle OYAK olgusunun yeterli bir kuramsal ve tarihsel bakış açısına yerleştirilmesi gerekiyor.

Elimizdeki bilgilere baktığımızda öyle görünüyor ki, bu oldukça yüksek düzeyde bir etkinlik durumudur; hatta C.Wright Mills'in deyişimiyle "üçlü erkin" (triumvira), hükümetin, iş dünyasının ve askeri elitin -ki OYAK bu durumun işlevsel bir örnek olayı hatta birebir karşılığıdır- somut bir örneğidir.

Duruma tarihsel bir açıdan yaklaştığımızda Türkiye'de askeri ve sivil bürokratik elitin iktidar blokunda yer alma konusunda bir geleneği olduğunu görürüz. 1960 askeri darbesinin bir açıklaması da -bu hiçbir biçimde evrensel olarak kabul

edilmese de- bu darbeyi, gücünün bir bölümünü filizlenmekte olan Türk burjuvazisinden, bir diğer bölümünüyse mobilize ettiği köylü kitlelerinden alan dönemin yeni türemiş siyasi partisine karşı, ordunun ve eski bürokratik siyasi seçkinlerin kendini güvence altına alma dürtüsüyle gerçekleştirmiş olduğudur. Bu noktadan bakınca, 1961 Anayasası, tek parti dönemindeki 30 yıllık depolitizasyon ve 1950'lerdeki siyasal katılımın ardından, ordunun siyasi rolünü yeniden kurumlaştırmış olduğu için geriye dönük bir belgedir.

Ancak OYAK'ı açıklayacak asıl anahtar, daha ziyade iş dünyasının seçkinleri ile askeri seçkinler arasındaki ilişkide yatar. Bu noktayı daha anlaşılır kılmak için şu simgesel gerçeğe işaret edebiliriz: Muhtırayla yapılan 1971 darbesinden sonra basın, Türkiye'de düzenin ve yasanın koruyucuları olarak görülen komutanların ve onların kurmaylarının onuruna resmî ziyafetler veren ticaret ve sanayi odalarının haberleriyle doluydu.⁴ Her şeyi bir yana bırakalım, bu durum, ordunun 1960 darbesi öncesi işadamlığı karşıtı tutumuyla belirgin bir çelişki oluşturuyordu. Ve bu değişimin adı OYAK'tır.

Şu anda, OYAK fikrinin gerçekte nereden çıktığı konusunda belgeye dayalı delilimiz yok. Fakat 205 sayılı yasa, iş dünyası seçkinlerinin, bir ortaklık ya da boyun eğme duygusuyla, orduya hem insan gücü hem de maddi kaynaklar sunmayı -böylelikle ordu da siyasal alanda benzer ekonomik amaçlara sahip bir girişimci olacaktı- akıllıca bir yönelim olarak gördüklerinin bir kanıtıdır. Peki bu balayı ne kadar sürebilir?

Kısa vadede hiçbir sorun görmüyorum. Türkiye ekonomisi olgunlaşmadıkça ve pazarları boş oldukça güneşin altında herkes için bir yer bulunacaktır. Sorunlar uzun vadede su yüzüne çıkacaktır; yani çeşitli ekonomik etkinlik alanlarında bazı daralmalar olacaktır. İş dünyasının seçkinleri, OYAK'ın saldırgan tutumuna ve değişen, daralan pazar ve yatırım koşulları içinde çeşitli yasal

4 1971 yarı-darbesinin nedenleri hâlâ incelenmeyi bekliyor. Ordu iktidarındaki partinin yasa ve düzeni korumakta yetersiz kaldığını iddia ediyor. 1960-1971 dönemi boyunca askeri ödeneklerdeki eğilimleri inceleyen bir çalışma başka bilgilerle beraber, bütçedeki askeriyeye ayrılan payın düştüğünü de gösteriyor. Bu durum askeri müdahalenin bir nedeni olabilir.

ayrıcılıklarla korunan haksız rekabetine daha fazla göz yumamayacaklarını fark edeceklerdir. Öyle olsa bile, yine de ikisinin arasında birtakım kartel tipi uzlaşmalar düşünülebilir; böylelikle de OYAK, bir ürünün piyasadaki tek alıcısı olan özel girişimlerin tercih ettiği bir yatırımcı olarak, sanayi, ağır sanayi vb. sahibi olmak üzere yatırımlarının yönünü değiştirecektir - tıpkı Türkiye'nin geleneksel devletçi çerçevesi içinde bu amaca kursuzca hizmet eden pek çok kamu iktisadî teşekkülü gibi. (Elbette ordunun girişimci yüzünün günün birinde profesyonel yüzünü ya da bundan geriye kalanı gölgelemeyeceği konusunda bir kesinlik olamaz. Böylesi bir düzenlemenin ordunun mesleki engelleri üzerinde arzı olması gerekir.)

Daha olası bir karşıtlık merkantilist ordu ile siyasi seçkinler arasındadır. En önemlisi, Türkiye'de 1973 seçimleri, beklenmedik bir biçimde, tabanı şehirlî işçilere, köylülere ve ülke çapındaki esnafa dayanan, ılımlı, sosyal demokrat bir ideoloji benimsemiş sol merkezli bir parti üretti. Bu süre içinde ordunun bu partiyi kendi ortak kazançları için bir tehdit ögesi olarak görmüş olması epey olasıdır. Bu ortak kazançlar, Eric Nordlinger'in 74 ülkenin durumunda (1970) da çok iyi çözümlenmiş olduğu gibi, yalnızca, alışılmadık bütçe ayrıcalıklarının değil (karş. Türkiye'de ordu bütçenin %30'unu alır), daha başka bir bağlamda OYAK'ın temsil ettiği ticari menfaatleri de içerir.

Ordu zaten her yönden güncel ya da potansiyel tehdit algılamaya aşırı mütemayil hale gelmiştir. OYAK gerçeği, kendi kendine yeterli bir açıklamadır. Dahası, OYAK yalnızca siyasal güce değil, şiddet araçlarının tekellerine de dayanmaktadır. Kısacası, Türk siyasetinde OYAK, ordunun ülkenin siyasal gelişimine müdahale etme eğilimini kaçınılmaz bir biçimde artıracak olan yeni bir dinamiktir.

Militarizm ile ilgili tüm tartışmaların genelinde olduğu gibi, Türkiye'de sivil seçkinlerin yardım ettiği ve yüreklendirdiği bu merkantilist militarizmin ortaya çıkışının kuramsal ve siyasal sonuçları daha geniş çapta neler olabilir? Bu kendi başına bir olgu mudur yoksa temelde benzer sos-

yo-ekonomik yapıları ve siyasi seçkinleri olan diğer gelişen ülkeler için de olası bir prototip olarak görülebilir mi?

Daha şimdiden sivil seçkinlerin askerî siyaseti, egemen siyaset kültürünün tamamlayıcı bir parçası olarak kabul ettiği ve bu gerçeği resmî ya da gayri-resmî düzenlemelerle kurumlaştırdığı yeter sayıda ülke vardır. Askerî seçkinler de bu sivil seçkinlerin çok tuttuğu rejimlerin tarafında olma konusunda onları memnun etmekte başarısız olmamışlardır. Ve sonuç, otoriter, işbirlikçi ve teknokrat-seçkinli siyasi sistemlere doğru bir eğilimdir.

Şili'de asker, bürokrat, ticaretle uğraşan ve meslek sahibi seçkinlerin yakınlarda gerçekleşmiş olan koalisyonu konumuzla ilgisiz değildir. Askerî cunta ve Gremiolar⁵ arasındaki resmî olarak açıklanmış bu işbirliği aklıma şu ilginç soruyu getiriyor: Bu ilişki girişimi çeşitli kurumların önde gelen temsilcilerinin arasında bir siyasi konsensus düzeyinde mi kalacak, yoksa Türkiye'de olduğu gibi ekonomik çıkarların kabul görmesine ve OYAK tipi bir kurumsal birleşmeye mi varacak? Bence yanıt, "güvensizlik" duygularının düzeye ve iş dünyası seçkinlerinin toplumdaki diğer gruplara karşı sıfır-toplamlı tutumlarına bağlıdır. Eğer bunlar yüksek olursa Türk iş dünyası seçkinlerince ödenen bedel, Şili'deki iş dünyası seçkinlerinin ya da onların herhangi bir yerdeki benzerlerinin ödemiş oldukları bedelin yanında aşırı görülmecektir.

OYAK fenomeni, başka yerlerde benzerleri oluşsun ya da oluşmasın, var olan asker-sivil ilişkisi modelleri konusunda bir yeniliği temsil etmektedir. Örneğin Alfred Stepan (1971, s. 57-66) tarafından ortaya konan dört geleneksel ve iki modern modele uymamaktadır. Bunlar aristokratik, komünist, liberal ve mesleki modeller ile askerî diktatörlük ve modernleşmece askeriye modelidir. Bu, Stepan'ın Brezilya örneğine dayanarak oluşturduğu "ılımlılaştırıcı model"de uymaz. Bu model askeriyenin katı politik davranışını ifade etmektedir. Türk askeriyesinin OYAK vaka-

5 Elz. New York Times, 28 Ekim 1973. Gremiolar büyük ve küçük girişimciler, beyaz yakalılar, teknikerler ve profesyonellerin oluşturduğu birliklerdir.

sında politik ve ekonomik alan arasındaki sınır flulaşmıştır.

Böyle bir kategorinin henüz oluşturulmamış olması, günümüz sivil-asker ilişkilerinde bu tip bir biçimin tek bir ülke tarafından sergileniyor olmasının bir sonucu olmayabilir; ama öyle sanıyorum ki böyle bir sınıflandırma uzun zaman geçmeden tasarlanacaktır.

OYAK'ın kurumsal yapısı aşağıdaki gibidir:

Temsilciler Meclisi: OYAK'ta en çok süreklî üye sahibi olan askerî birim komutanları tarafından seçilen en az 50 en çok 100 üyeden oluşur. Seçimleri için gerekli süreç Özel Önergelerle düzenlenir. Savunma Bakanı başkanlık eder, onun yokluğundaysa Genelkurmay Başkanı başkanlık eder. Her üç yılda bir toplanır.

Genel Kurul: 40 üyeden oluşur. Bunların yirmisi Temsilciler Meclisi tarafından seçilir. Diğer yirmisi şöyledir:

- Millî Savunma Bakanı
- Maliye Bakanı
- Genelkurmay Başkanı
- Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanları veya Kurmay başkanları, Jandarma Genel Komandanı veya Kurmay Başkanı
- Sayıştay Başkanı
- Umumi Murakabe Heyeti Başkanı
- Türkiye Bankalar Birliği İdare Heyeti Başkanı
- Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Başkanı,
- Savunma Bakanlığı'nın ve Genelkurmay'ın atamış olduğu yüksek rütbeli subaylar [6 kişi]
- Savunma Bakanlığı'nun atamış olduğu iş dünyasından saygın yöneticiler [3 kişi]
- Bu kurula Savunma Bakanı, onun yokluğundaysa Maliye Bakanı başkanlık eder. Her yıl toplanır. (32/8 asker-sivil oranına dikkat edelim)
- Yönetim Kurulu:** Yedi üyeden oluşur. Üçü Savunma Bakanının ve Genelkurmay Başkanının gösterdiği adaylar arasından Genel Kurul tarafından seçilir. Diğer dört üye, maliye, hukuk ve bankacılık ve sigorta sahalarında ihtisas, tecrübe sahibi ve yüksek tahsilli olmak şartıyla Maliye ve Millî Savunma Bakanları ve Sayıştay, Umumi Murakabe Heyeti, Ticaret Odaları Ticaret Borsaları Birliği ve Türk Bankalar Birliği İdare Heyeti Başkanlarıdır.

kanlarından müteşekkil ve bu maksatla hususi olarak teşekkül edecek bir seçim komitesi tarafından seçilir.

Üç yıl süreyle hizmet veren Yönetim Kurulu Başkanını da yine bu özel komite seçer (4/3 sivil-asker oranına dikkat edelim).

Genel Müdür: 3 yıllık bir süre için Yönetim Kurulu tarafından atanır. Ayrıca kurulun bir re'sen üyesidir.

Denetleme Kurulu: Biri, Millî Savunma Bakanı tarafından gösterilecek beş namzet arasından Genel Kurulca; biri, Umumi Murakabe Heyeti başkanı ve biri de Türkiye Bankalar Birliği İdare Heyeti Başkanı tarafından seçilecek üç kişiden oluşur.

Kısacası OYAK, orduyu, yüksek sivil bürokrasiyi ve iş dünyasının ileri düzeydeki kurumlarını organik bir biçimde birleştiren, hem ordunun hem devletin hem de özel sektörün ortak sermayesi ile yönetilen ulusal ve ulus-aşırı, yasal-kurumsal bir kuruluştur.

II. OYAK 1974-1998

Biri, 24 sene sonra OYAK'ı tekrar araştırsa birkaç şey karşısında büyük şaşkınlığa düşecektir. Öncelikle bu kurumsal yapı, yaşamın pek çok alanında çok düşük düzeyde kurumlaşabilmiş Türkiye gibi bir ülkede çok yüksek bir dayanıklılık sergiledi. OYAK Kanunu, yasal rejimin değişikliğe uğramış çok sayıda düzenlemesinin aksine, yalnızca birkaç önemsiz değişikliğe uğradı, bu değişikliklerin hiçbiri kurumu etkilemedi ve neredeyse hepsi üyelere yardımlaşma fonundan yapılan ödemelerin miktarı ve türü ile ilişkiliydi.

1974'te yayımladığım yazımda düzeltmem gereken somut bir yanlışlık var. O yazıda OYAK Kanunu'nun, Kurucu Meclis'in alt kanadı Temsilciler Meclisi ile cunta üyelerinin yer aldığı üst kanat olan Millî Birlik Komitesi'nin oluşturduğu yasama organı tarafından çıkarıldığını söylüyordum. Oysa bu yasa, Kurucu Meclis'ten önce hazırlanmış ve ilân edilmişti. Yasa 27 Mayıs 1961 Anayasasının Kurucu Meclis tarafından kabulünden çok daha önce Millî Birlik Komitesi tarafından 3 Ocak 1961 günü kabul edildi.

Millî Birlik Komitesinin Genel Kurul'da yapılan OYAK yasası tartışması kayıtları (TC Milli

Birlik Komitesi 1961, s.12-35), subayların ekonomik durumlarından ve imkanlarından hoşnutsuz olduğunu, OYAK'ı bir "büyük dönüşüm" ve durumu düzeltmek için bir "ilk adım" olarak gördüklerini, toplantıda çok az karşı görüş öne sürüldüğünü ve bunların da yalnızca birkaç önemsiz konu hakkında olduğunu ve 42 maddelik yasanın tek bir günde hemen kabul edildiğini gösteriyor.

Daha ilginç olanlar şunlardır: OYAK yasasının taslağını hazırlayan komitenin bir üyesi yasanın aktuaryaya dair hükümleri üzerinde üç buçuk aydır çalışmakta olduklarını söylüyor, yani darbeden yalnızca birkaç ay sonra yasa üzerinde çalışmalar başlamıştır.

Bütün bu oluşum içinde Yönetim Kurulu'nun ne kadar önemli bir yeri olduğu konusunda ise bir başka anlatımdan şunu öğreniyoruz:

"Deneyimli ve hatırla alanda birer otorite olarak görülen pek çok insanla dayanışmayı gerekli kulan bir işleyiş de yasaya ekledik.... Bu kuruluşta silahlı kuvvetlerin egemen olmasını istemedik. Çünkü pazar koşullarını bilmiyoruz, ticaret alanına ilişkin bilgimiz de çok az." (a.g.y. s. 17)

Ayrıca bunun tamamıyla özel bir girişim olduğunu öğreniyoruz: "Buradaki etkinlik devlet hizmeti değil....Bu, bizim kendi işlerimizi düzenlemek için oluşturduğumuz bir kurumdur." (s. 20) Ve şunu da öğreniyoruz: "Bu şirket ulusal çapta büyük bir şirket olacak." (a.g.y. s. 24)

Yukarıdaki öngörülerin sağlamlığını tartışmaya başlamadan önce bu yeni projeye danışmanlık yapan sivil otoritelerin kimliğine dair cehaletimi ve merakımı itiraf etmek isterim. Bu konuda çalışacak başka araştırmacılar bu konu hakkındaki bilgilerini daha derinleştirmek isterlerse Milli Birlik Komitesi üyeleriyle görüşmeler yoluyla işe başlayabilirler. Bu üyelerin isimleri listede mevcuttur. (bakınız T.C Milli Birlik Komitesi 1961).

Askert seçkinler ve iş dünyasının seçkinleri arasında kusursuz bir görüş birliğinin varlığı, Türk sanayisi ve ticaretinin "imparator"u Vehbi Koç'un ve Türk özel bankacılığının baronu Kazım Taşkent'in, ilk yönetim kurulunda yerlerini almış olmalarıyla ve ayrıca ilk önemli OYAK girişimlerinde - Koç, OYAK-Goodyear'da; Taşkent,

OYAK-Renault'da- birer kurucu hissedar olmasıyla kanıtlanmıştır.

Çeyrek yüzyıl sonra OYAK'ın dikkate değer bir ikinci özelliği ise, yardımlaşma etkinliklerinin ötesinde, ekonomik girişimlerinin istikrarı ve sürekli gelişimidir. 1974 yılındaki görünümünü, çeşitlenen yatırımlarının boyutunu ve etkinliklerini (OYAK'ın 1971'de kendisinin yayımladığı 10. yıldönümü kitabına dayanarak) 1998'dekilerle karşılaştırınca (kendi internet sitelerindeki verilere göre)⁶ OYAK'ın özgün girişimlerinden çok azını devam ettirmediğini (ki bunlar çok küçük girişimlerdir), neredeyse hepsinde çok başarılı olduğunu ve sahip olduklarına epey sayıda yeni varlıklar eklediğini görürüz. Bunların arasında ulaşım; ithalat-ihracat-ticaret, turizm, otomobil pazarlama, tavukçuluk, bisküvit ve bankacılık gibi yeni sektörlerde şirketlerle, daha önceki sektörlerde sigorta, gıda-pazarlama, çimento, borsa etkinlikleri gibi yeni kollar vardır ve oligopolcu durumunu özellikle çimento ve otomotiv sanayii gibi sektörlerde pekiştirmiştir (Tablo 1).

Bu ham veriler çok sayıda ilginç araştırma sorusunu aklıma getiriyor: 1. OYAK'ın her bir sektördeki pazar payı ve kontrolü nedir? 2. OYAK'ın her bir şirketteki yerel ve yabancı ortakları kimlerdir ve bu, sözkonusu pazarların/sektörlerin yapısını nasıl etkiliyor? 3. OYAK'ın tercih ettiği iş ortaklarının hem ekonomide hem siyasette makro düzeyde sorunlar hakkında karar verme konusunda etkileri olacak şekilde ayırdedilebilir bir şablonları var mıdır? 4. Ordu ve iş dünyası seçkinleri arasındaki ortak girişimlerde dahili karar alma yöntemi nedir ve bu ortaklıklar sermayenin öbür kesimlerince nasıl görülüyor?

Böyle bir araştırma, bence, Türkiye'nin dünya siyasal ekonomisine iki ilginç ve özellikli katkısından birine ışık tutacak; öteki ise, özellikle tek parti döneminin "Bankacılık Olayı" olan İş Bankası'dır. Yine dikkat çekici bir yasal şaheser olan

6. Bkz. <http://www.oyak.com.tr/reno.htm> / [mais2.htm](http://www.oyak.com.tr/mais2.htm) / [omsan2.htm](http://www.oyak.com.tr/omsan2.htm) / [selyak2.htm](http://www.oyak.com.tr/selyak2.htm) / [gyear2.htm](http://www.oyak.com.tr/gyear2.htm) / [tukas2.htm](http://www.oyak.com.tr/tukas2.htm) / [hektas2.htm](http://www.oyak.com.tr/hektas2.htm) / [tam2.htm](http://www.oyak.com.tr/tam2.htm) / [eti2.htm](http://www.oyak.com.tr/eti2.htm) -tr / [insaat2.htm](http://www.oyak.com.tr/insaat2.htm) / [oytas2.htm](http://www.oyak.com.tr/oytas2.htm) / [oytur2.htm](http://www.oyak.com.tr/oytur2.htm) / [adana2.htm](http://www.oyak.com.tr/adana2.htm) / [bolu2.htm](http://www.oyak.com.tr/bolu2.htm) -tr / [unye2.htm](http://www.oyak.com.tr/unye2.htm) / [mardin2.htm](http://www.oyak.com.tr/mardin2.htm) / [nigde2.htm](http://www.oyak.com.tr/nigde2.htm) / [iskender2.htm](http://www.oyak.com.tr/iskender2.htm) / [elazig2.htm](http://www.oyak.com.tr/elazig2.htm) / [bank2.htm](http://www.oyak.com.tr/bank2.htm) / [sigorta2.htm](http://www.oyak.com.tr/sigorta2.htm) / [menkul2.htm](http://www.oyak.com.tr/menkul2.htm) / [halk2.htm](http://www.oyak.com.tr/halk2.htm) / [axa2.htm](http://www.oyak.com.tr/axa2.htm) (tüm ziyaretler: 04/08/1998); ayrıca bkz. OYAK (1991)

TABLO 1

	OYAK'ın Payı (1998)	Diğer Bazı Ortaklar
Otomotiv		
MAİS.Pazarlama	%51.00	
OYAK-RENAULT.İmalat	%47.66	Renault, Yapı ve Kredi
OMSAN.Ulaşım	%61.60	
SELYAK.Petrol	%25.00	Elf
GOODYEAR.Lastik	%10.85	Goodyear, Koç
Gıda-Kimyevi Maddeler		
TUKAŞ.Konserve gıda	%75.15	
HEKTAŞ.Tarım ilaçları	%58.92	DuPont
TAM GIDA.Bisküvi	%29.09	Eti, İslam K.B
ETİ PAZARLAMA.Pazarlama	%26.00	Eti
ENTAŞ.Tavukçuluk	%20.92	TKV, "Lades"
Hizmetler		
OYAK İNŞAAT.İnşaat	%100.00	
OYTAŞ.İthalat-İhracat-ticaret	%96.11	
OYTUR.Turizm	%100.00	
Çimento		
ADANA.Çimento	%54.91	T.Çim.San., Emlak Bnk.
BOLU.Çimento	%53.00	T.Çim.San.
ÜNYE.Çimento	%51.00	T.Çim.San.
MARDİN.Çimento	%51.00	T.Çim.San., Ziraat Bnk.
NİĞDE.Çimento.(OYSA)	%10.01	Sabancı
İSKENDERUN.Çimento	%13.50	
ELAZIĞ.Çimento	%35.00	
Finans		
OYAK-BANK.Bankacılık	%100.00	
OYAK SİGORTA.Sigortacılık	%50.13	Emlak B.
OYAK MENKUL DEĞERLER.		
Borsa	%100.00	
HALK FİNANSAL KIRALAMA.		
Leasing	%39.00	
AXA OYAK HALK		
SİGORTASI.Hayat sigortası	%40.00	Axa

Kaynak: İnternet: OYAK, 1996.

İş Bankası, ne bir özel işletme ne de kamu işletmesiydi; herhangi birinin kolaylıkla parti sektörüne ait bir yapılanma olarak sınıflandırabileceği bir kurumdu. Siyasal parti, parti başkanları, partinin seçkinlerine yakın olan özel şahıslar, bu bankanın hissedarları olarak bir bütünsellik içinde biraraya gelmişti. Bu, Türkiye'de kapitalizmin gelişimini ve dogasını, devlet-sermaye ilişkilerini ve Türk girişimci sınıfının alışkanlıklarını ve karakterini betimliyordu. (Devlet bankalarının çeşitli özel kimselerle ortak girişimlerinin hikâyesi ise, araştırmacıları bekleyen bununla ilgili bir başka alandır.)

Benzer biçimde, 1960 darbesi sonrası döneminin OYAK'ı, tüm yardımcı siyasal ve ideolojik sonuçları ve kararlarıyla günümüz devlet/ordu-sermaye ilişkilerini açıklayacak bir anahtardır. 1974

yılında yayımladığım çalışmamda ortaya attığım sorular henüz araştırmacılar tarafından yanıtlanmamıştır. Bu konuya geçmeden önce, OYAK olgusu ve o sırada gelişmekte olan (şimdi de uygulanmamış olduğunu söylemeliyim) sosyal demokrat hareket arasında olası bir gerilimi naişçe varsayarak kendimce yapmış olduğum kötü bir öngörüye ya da daha doğrusu, büyük bir yanlış kabullemeliyim.

Bankacılık sektöründe aynı derecede önemli olmasa da değinmek istediğim birkaç nokta daha var: Bunlardan biri OYAK'ın bankacılık sektöründeki varlığını 1991 yılında Türk Boston Bankası'ndaki %34.5 hisse payından %100 hisseye sahip olduğu OYAKBANK'a dönüştürme sürecidir. (Ve dünyada hangi ordunun bir bankası vardır?) Ya da çimento sektöründe: Kendi açıklamalarına göre, 1991'de OYAK'ın dört çimento fabrikasına hissesi vardı (Adana %48, Bolu %47, Ünye %50, Mardin %50) (OYAK 1991, sayfa.40). 1998'de bu hisseler sırasıyla %54, %53, %51, %51 olarak arttı ve bunlara üç fabrika daha eklendi. (Niğde %10, Iskenderun %13, Elazığ %35). 1990'da Türkiye'nin yıllık çimento üretiminde OYAK'ın dört fabrikasının payı %11.9, tuğla üretimindeyse %13.9'du (a.g.e. s.107). OYAK'ın yakın gelecekte pazar payını %20'ye çıkaracağı konusunda ilân edilmiş bir amacı vardı. (bakınız. s. 108). "Özetle, OYAK, çimento sektöründe önemli bir konuma sahiptir ve bu konumu sürekli geliştireceği konyacaktır." (a.g.e.). Ve bugün OYAK Türkiye'nin ilk iki imparator holdingiyle, Koç'la otomotiv sektöründe, Sabancı'yılsa çimento sektöründe, oligopolcü bir durumu paylaşmaktadır.

"Türkiye'nin En Büyük 500 Sanayi Kuruluşu"na göre (İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 1997) OYAK-Renault, Türkiye'nin en büyük dördüncü özel şirkettir ve tüm şirketler içinde henüz özelleştirilmemiş dev boyutta bazı kamu işletmelerinin ardından onuncu sıradadır. KOÇ'un TOFAŞ'ı, sırayla, ikinci ve yedincidir. Bu ikili, otomotiv sektörüne egemendir. OYAK-Renault, yine "500 Büyük"e göre Türkiye'de ikinci "en çok kâr getiren" ve "katma değer" ölçüsüne göre üçüncü en büyük şirkettir.

Goodyear özel şirketler arasında en büyük 19.,

bütün diğer şirketler arasındaysa 27.'dir, sektörde yalnızca, OYAK'ın başka ortaklıklarının bulunduğu SABANCI'nın Brisa'sının altında ikinci sıradadır. OYAK'ın şu anda bulunan 25 girişiminin dışında, endüstriyel olarak sınıflandırılanlardan 9 tanesi en büyük 411; 7 tanesi en büyük 338; 4 tanesi en büyük 153 özel şirket arasındadır. Bu bilgiler, OYAK'ın her sektördeki durumunu özellikle otomotiv pazarlama, ulaşım, inşaat, gıda ve kimya, finans ve borsa- anlaşılır kılmak amacıyla, endüstriyel holdingleri için olduğu kadar, endüstriyel olmayan girişimleri için de biraraya getirilmeli ve düzenlenmelidir. OYAK Türkiye'nin pazar ekonomisini yönlendirecek kadar güçlü bir kuruluştur.

OYAK'ın bütün holdinglerinin iç düzeninin yıllar içinde geçirdiği evrim de bir araştırma gerektiriyor. Ham veriler, otomotiv ve lastik sanayilerinin ağırlıklarını koruduğunu; ama gıda ve kimya, çimento ve inşaat, emlak, finans ve borsa kuruluşlarının ve servetlerinin 1970'den beri çok büyük ölçüde arttığını gösteriyor. OYAK'ın sırasıyla kar, kira ve faiz biçiminde güvence altına aldığı kazançların karşılaştırması özellikle ilginç olurdu.

Yirmi beş şirketi ve Türk ekonomisindeki ayrıcalıklı durumuyla -menkul ve gayrimenkul- OYAK, 1980'ler ve 1990'larda Türkiye'nin en büyük 4.⁷ veya 5.⁸ holdingi oldu. Ordu ve büyük iş dünyası arasında ciddi hiçbir kazanç çatışması yaşanmadı; tersine, OYAK tam bir "huzur evliliği" ya da daha Türkçe bir deyişle "mantık evliliği" olduğunu kanıtladı. Huzurlu bir birliktelik olmanın da ötesinde, hikâye, bir birlikte yaşama öyküsüne döndü ve kusursuz bir denge içinde, ordu sermayeci, sermayeciler militarist oldu.

7 Sönmez (1992) sayfa 226, 1986'nın en büyük holdinglerinin "sermaye"si için şu rakamları verir: Koç Holding, 35 milyar TL; Sabancı Holding, 32 milyar TL; Çukurova Holding, 26 milyar TL; OYAK, 22 milyar TL. Sönmez OYAK'ın etkinlik raporlarında yayınlanmış bilançolarından OYAK'ın 1986'daki "yüklük gelir"ini, "masraflar"ını ve "kazancı"ını hesaplar (sayfa 228): sırasıyla 12.1 milyar, 1.4 milyar, 10.7 milyar. Sönmez ayrıca OYAK'ın çok da iyi işlemeyen girişimlerini kurtarmak için başvurduğu bir başka elverişli yömene işaret eder: Bir kamu işletmesine ya da devlet bankasına satmak ya da bir devlet bankasından kredi almak (TOE ve MAT'ı Ziraat Bankasına) (sayfa 229).

1974 tarihli makalemdeki görüşlerimden biri darbenin en önemli sebeplerinden ve sonuçlarından biri ücretlerin dondurulması ve sendikal hareketin yasaklanmasıdır. 1980'lerde doğrulandı. OYAK'ın kendisi ortaklarına ve yeni sosyal sınıfının diğer üyelerine ek olarak büyük bir ücretli emek alıcısı oldu;⁹ söz konusu sınıf böyle önlemlerin alınmasını bir süredir talep ediyordu.

OYAK'ın 38. Genel Kurulu'nun almış olduğu ilginç kararlardan bazıları şunlardır: OYAK'a, kazandıracak bir yatırım olarak bir özel okulun kurulması tasarlanacaktır. (9. karar) OYAK'ın ve OYAK'ın tüm ortak girişimlerinin parasal işlemleri OYAKBANK kanalıyla gerçekleştirilecektir fon ve portfolyo yönetimi etkinlikleri genişletilecek ve çeşitlendirilecektir (2. tavsiye). Yönetim Kurulu yatırımlardan gelecek kazançları arttırmak, OYAK'ın yatırımlarını sektörde bir temelde toplamak ve güçleri birleştirmek, yani, ayrı ayrı sektörlerdeki bütün gücünü arttırmak için diğer şirketlerle ortaklık kurmak üzere yönlendirilecektir (3. tavsiye).¹⁰

Bu tavsiye, aslında, OYAK'ın uzun süredir yapmakta olduğunu bir kez daha ifade edilmesi ve onaylanmasıdır. 1989'da OYAK'ın otomotiv sektöründeki üç devasa kuruluşu, OYAK-Renault, MAİS ve Goodyear, OYAK'ın o yıl içindeki toplam kazancının %66'sını sağlıyordu (OYAK 1991).

8 Süvari OYAK'ı beşinci en büyük holding şirketi olarak sıralar. Süvari ayrıca yararı olduğu kaynağı göstermeden 1996 yılı için şu tabloyu verir (1998, s.22-23)

(OYAK girişimlerinin ekonomik göstergeleri, 1996)

Girişimci grup	Toplam yatırım	Kar	OYAK'ın kar payı
Otomotiv	4.9 trilyon	21.9 trilyon	4.0 trilyon
Çimento	5.6 trilyon	5.2 trilyon	1.5 trilyon
Gıda-kimya	2.1 trilyon	2.3 trilyon	0.5 trilyon
Hizmetler	0.4 trilyon	0.4 trilyon	0.2 trilyon
Mali	4.5 trilyon	5.1 trilyon	2.9 trilyon
Toplam	17.7 trilyon	36.0 trilyon	9.2 trilyon

Süvari, kanıt göstermeden, OYAK'ın aslında Amerikalı uzmanlarca tasarlandığını ve bir bankası olan diğer tek ordunun Guatemala ordusu olduğunu söyler. Ayrıca, 1997'de OYAK için şu rakamları verir: "net değer" 84 trilyon; "net kar" 32 trilyon.

9 1990'da OYAK Holding 23.000 personel istihdam ediyordu. Bkz. OYAK age. s. 39.

10 <http://www.oyak.com.tr/gtktakr.htm>, 4/8/1998, 10:30'da ziyaret edilmiştir.

s.23). OYAK'ın özellikle otomotiv ve çimento sektöründe "bir çeşit düzenleyici gibi görev yaptığı ve bir lider rolü oynadığı" söyleniyordu. (a.g.e. s.58). Aslına bakarsanız, 1960'dan bu yana uzun yol katettik: "Pazar koşullarını bilmiyoruz. Ticaret alanında çok az şey biliyoruz." Ordu, ekonomide de öncü bir rol oynama bilincine ulaştı.

III. BİR İLAVE: TSKGV, 1987-1998

OYAK'la tekrar ilgilenişimin bana ek bir getirisi oldu. 1974 yılında yayımlanmış olduğum yazımda OYAK'ın savunma ve savaş sanayiine henüz girmemiş olduğu konusunda bir tespit vardı. OYAK üzerine görüşlerimi güncelleştirmek isteğiyle bu konuya tekrar eğildiğimde, arada geçen sürede Silahlı Kuvvetlerin bu alana da yetkin bir biçimde girmiş olduğunu gördüm. Bu kez sözkonusu olan OYAK benzeri yasal bir melez, özel sektörle karlı ortak yatırımlara giren bir yardımlaşma veya emekli fonu değil, doğrudan doğruya bir ordu kurumu ya da bir başka deyişle ekonomik girişimlerde bulunmak üzere bir yasa ile kurulmuş askerî bir şirketti. Bu şirket 1990'larda gerçekten çok başarılı olmuştur. Ama gerçek hızını 1980'lerden ve özellikle de 1987'de meclisin kabul ettiği özel bir yasadan sonra kazanmıştır.

Çok kısa bir yasa olan 3388. Yasa,¹¹ Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini güçlendirmek için daha önce ayrı ayrı kurulmuş olan vakıfları biraraya getirmektedir. Medeni Kanuna bağlı bu yeni kurum şunlardan muafır:

• Kurumlar Vergisi (kendi ekonomik girişimlerinin dışında)

• Bağışlar ve aldığı yardımlarla ilgili veraset ve intikal vergisi

• Tüm resmî işlemlerden alınan damga vergisi

3388 nolu kanunun amaçlarıyla ilgili olup, TSKGV'nin kendi internet sayfasında bulunan bir bölümden uzunca bir alıntı yapacağım:¹²

... Ulusal bağımsızlık savaşını tüm yokluklara rağmen kazanan, özgür ve bağımsız Türkiye

11 TSKGV Kanunu, No. 3388; 17/06/1987. *Düster*, Seri:5, C. 26, s. 6957-6958.

12 <http://www.tsk.mil.tr/mv vakif.htm>, 18/08/1998, 15:17'de ziyaret edilmiştir.

Cumhuriyetini kuran ve tarihinin tüm sayfalarını destanlarla dolduran Büyük Türk Ulusu özellikle 1974 Kıbrıs çıkartmasından sonra.....kendi maddi ve manevi katkılarıyla Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfının tertibi için; isteği ve arzusu, ordusunu dünyadaki bütün diğer ordulardan daha güçlü görmek olduğu için; ve ordunun yurtdışına bağlılığını azaltacak araç, gereç ve silahları üretecek düzeyde bir savunma sanayiine sahip bir ülke konumuna ulaşmak için.....

... Ülke bir bütün olduğuna göre, bu kutsal toprağın savunmasında kara, deniz ve hava kuvvetleri arasında herhangi bir ayırım yapmak imkânsız olduğuna göre; ulus ordusuyla bir bütün oluşturduğuna göre; ve Atatürk'ün "ülke bölünmez bir bütündür, savunma hatları değil, savunma alanları vardır ve bu alanlar bütün ülke topraklarıdır" sözündeki "birlik, beraberlik ve bütünlük (integrity)" ilkelerinden yola çıkarak. (...) üç ayrı kurum birleştirildi.

Silahlı Kuvvetler "ulusal birlik, beraberlik ve bütünlüğün kusursuz simgesi", TSKGV ise "ulusun orduya yardımlarını sağlayan ve ulusumuz adına çalışan yegâne kuruluş" olarak tanımlanmaktadır. TSKGV'nin amaçları aşağıda gösterilmiştir:

- Ulusal savaş sanayiini geliştirmek
- Savaş sanayiinde yeni dallar oluşturmak
- Silâh ve savaş araç gereçleri olarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaşma kapasitesinin gelişimine katkıda bulunmak
- Ulusumuzun maddi ve manevi desteğini sağlamak

Silahlı Kuvvetler ayrıca devletin "onur ve şerefinin simgesi"; ulus ise "dünyadaki hiçbir ulusla kıyaslanamayacak denli hararetili bir fedakârlık duygusuna sahip" olarak tanımlanmaktadır. Bu ideolojik meşrûlaştırmayı somut bilgiler izler. Kuruluşun, 18'i büyük olmak üzere 30 tane yatırım olduğu söylenmektedir.

Vakfın başkanı, Genelkurmay İkinci Başkanı; Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı ve Savunma Sanayi Müsteşarından oluşan ve kuruluşun karar organı olan Mütevelli Heyetinin de başkanlığını yapan Savunma Bakanlarıdır. Vakfın bürokratik idari yapısı OYAK'a nazaran daha sadedir.

Savaş ve savunma sanayi yatırımlarını tartışmadan önce TSKGV, "gayrimenkul envanter"i,

"halkla ilişkiler"i, "net değer"i ve "sermaye"si konusunda özel bilgi vermektedir.¹³

1997'de:

Gayrimenkul Sayısı: 385

Yıllık kira geliri: 115 milyar TL.

Gayrimenkuller, ya İzmir'deki yat marinası ve Yalova'daki sosyal tesislerde olduğu gibi özel kişilere kiralanır ya da Mersin'deki su sporları tesislerindeki gibi bizzat TSKGV tarafından işletilir.

1996'da

TSKGV'nin net değeri: 6.4 trilyon TL

TSKGV'nin gayrimenkulleri: 2.7 trilyon

TSKGV'nin likit varlığı: 3.5 trilyon

TSKGV'nin ortak girişimlerdeki sermaye payı: 2.2 trilyon

TSKGV'nin gayrimenkullerinin şu andaki gerçek pazar değerinin en az 30 trilyon olduğu eklenmelidir. Ayrıca TSKGV, yıllık gelirinin %80'ini düzenli olarak Silahlı Kuvvetlere vermesine rağmen, 1987'den bu yana 6.6 trilyon TL biriktirmiştir. 1996'da yıllık gelir 3.1 trilyon TL ve 1997 yılında bu gelirin 6 trilyon TL'ye ulaşması bekleniyordu.

TSKGV'nin yabancı ve yerel özel sermaye ve bazı kamu işletmeleri ile ortak olarak yaptığı yatırımlara Tablo 2'de göz atılabilir.

"Türkiye'de En Büyük 500 Sanayi Kuruluşu"na göre bütün özel şirketler sıralamasında TSKGV iştiraklerinin yeri şöyledir:

	Türkiye	Kendi sektörü	TSKGV'nin payı
AELSAN	55	1(7)	%83
TUSA(TAJ)	161	1(7)	%45
NETA	33	1	%15
MERCEDES-BENZ	7	4	%5

Bu ham bilgiler de tıpkı OYAK'a dair olanlar gibi yine daha başka araştırma alanlarının önünü açıyor. Ama bir şey çok açık: OYAK'a ilave olarak TSKGV de, ordunun merkantilistleşmesini ve ekonominin militaristleşmesini iki anlamda artırdı: 1. Ordunun kapitalist ekonomideki varlığı daha da büyüdü 2. Bu ekonominin yapısı savaş sanayinin gelişmesi ve daha da gelişmesinin planlanmasıyla iyice militarize oldu.

Yogunlaşmaya ve merkezleşmeye olan eğilim çok açık. Sivil havacılık projelerine yayılım isteği ya da bir sektörde en büyük olma isteği, OYAK'ın şimdiye kadar ki oligopolcu pratiginin ötesinde tekeli eğilimlerinin dışı vurumudur. Bir başka fark edilecek nokta ise, bence, Latin Amerika bağlamı içinde gelişmiş bir kavram olan ikili uzlaşmalardan (duo) üçlü uzlaşmalara (trio) geçiş eğilimidir: "duo" yerel ordularla Birleşik Devletler sermayesi arasında bir ortaklıkken, "trio" bu ortaklığa bir de yerel sermayenin yavaş yavaş katılımıdır.¹⁴

TSKGV'nin gerçek niceliksel büyüklüğünü doğrulayabilmek için ve aynı nedenle, OYAK'ın özellikli sektörler ve genelde Türk ekonomisindeki yerini anlayabilmek için, hiç şüphesiz, geniş kapsamlı ve kesin bilgiye ihtiyaç vardır. Elimizde bulunan bilgi bazı sezgisel gözlemleri ve meşhur hipotezleri güçlendiriyorsa da teorik çıkarımlara yetmeyebilir.

OYAK ve TSKGV, bir başlarına, hesaba katılması gereken birer ekonomik güç haline geldiler. OYAK ve TSKGV birarada düşünüldüğünde ekonomide daha da güçlü bir varlık oluşturuyorlar. Daha şimdiden 55 ortak girişimde yatırımları bulunuyor (sırasıyla 25 ve 30), yaklaşık 40.000 insanın işvereni durumundalar (OYAK daha 1990'da 23.000, TSKGV ise 1998'de 10.000). Ama bütün bu ekonomik göstergelerden daha önemlisi, OYAK ve TSKGV, Türkiye ekonomisinin yapısını ve doğasını değiştirmiş bulunuyor. Önce OYAK'la birlikte pazara askerî sermayenin girişi; sonra, TSKGV ile birlikte, ekonomide, savunma ve savaş sanayinin gelişimiyle ekonominin militaristleştirilmesi. Belki daha da önemlisi, bu olgu, özel sektörle kamu sektörü ve ekonomiyle siyaset arasındaki çizgiyi bulanıklaştırdı ve

14 Evans (1979) "tri-pe" ya da "üçlü ittifak" terimlerini tercih ediyor. (Çağlar Keyder'e bu çalışmaya dikkatimi çektiği için teşekkür ederim.) Süvari, a.g.e. TSKGV, NATO ve Pentagon'a yalın bir Türk generalin "Savunma Sanayindeki uluslararası ortaklıkları ulusal yapılar haline dönüştürmenin gerekliliğinin bir öncelik olduğu ortaya çıktı" ifadesini alıntılı olarak bu eğilimin zannedildiğinden de kuvvetli olduğunu düşünüyor. TSKGV'nin halen süren projelerini listeleme Süvari, Nuro, Tekfen, Mikes ve benzeri Türk firmalarının projelerin içindeki sayılarının artmasına dikkat çekiyor, fakat yine de ağır yabancı firmalarda.

TABLO 2

	Faaliyete geçiş	Ödenen sermaye	Ortaklar	Çalışan sayısı	1996 Net kazanç (TL)
AELSAN (elektronik) "ayrıca sivil sektör için proje hazırlar"	1979	2.1 trilyon	TSKGV T.Polis T.G.V Özel. İd.Bşk OYAK-Sig. Diğerleri	2.481	1.3 trilyon
HAVELSAN (yazılım) "Türkiye'nin en büyük ve en güçlü yazılım merkezi olacak"	1988	400 milyar	TSKGV Profilo Özel.İd.Bşk Tusaş T.Hava K. GAMA Kurtuluş	309	27.8 milyar
İŞBİR (elektrik-enerji)	1979	130 Milyar	TSKGV İşbir hold. İşbir Optik İşbir-Pazar. Halk	198	81 milyar
ASPILSAN (gil ve akümülatör)	1984	300 milyar	TSKGV T.San.ve Tic. Od.Bir. AELSAN T.Polis T.G.V Kayseri San.O Kayseri Tic.O	51	76 milyar
DİTAŞ (petrol)	1974	120 milyar	TSKGV TPAO TÜPRAŞ BOTAS IGSAŞ	262	342 milyar
TUSAŞ (uçak) "Türkiye'deki Hava Kuvvetleri projelerinin merkezi olmayı amaçlar ve sivil ve askerî kuruluşları kendi sermayesi altında birleştirir."	1976	440 milyar	TSKGV Sav.San. Müsteşar	38	154 milyar
TUSAŞ Havacılık ve Uçak San.(TAJ) (askerî ve ticari uçaklar) ABD ve Tayvan Hava Kuvvetleri için parça üretimi ve Kore sanayine F-16 eğitimi desteği)	1984	814 milyar	TSKGV TUSAŞ LOCKHEED of T. Gen.Elektrik T.Hava K.	2.200	1.3 trilyon
TUSAŞ Motor Sanayii (TEI) (uçak motorları) TÜBİTAK ve Üniversitelerle ortak çalışmalar"	1987	307 milyar	TSKGV TUSAŞ Gen.Elektrik Gen.el.Int.Op. T.Hava K.	450	865 milyar
ROKETSAN (füzeler)	1989	1.5 trilyon	TSKGV Kurtuluş STFA Mak.Kim.End.K. AELSAN Kale Kalıp		1.1 trilyon
ÇANSAŞ (top sanayi) (TÜBİTAK-SAGE ile ortak çalışmalar)	1986	750 milyar	TSKGV Mak.ve Kim. End.K.	379	
NETAŞ (telekomünikasyon)	(1967)		TSKGV Northern Telecom PTT Halk	1.660	
Mercedes-Benz (otomotiv)	1990	1.5 trilyon	TSKGV Daimler-Benz Mengerler Kolman H. Overseas Lend	2.300	
		8.5 trilyon		10.728	

ayrıca yansız bir bürokrasinin tüm kalıntılarını tehlikeye attı; ordu sermayesi ve yerli-yabancı özel sermayenin organik birlikteliğini yarattı.

Kendilerinin de dahil olduğu özel sermayeye, yeni bir birikim tarzı önerdiler: devlet tarafından finanse edilip yasal olarak korunan, yeni girişimlerin risklerini azaltan, pek çok girdi fiyatını düşüren ve tekel kazançlarını güvence altına alan, en kısa vadede en çok karla güvenli yatırımlar sağlayan, pazar dalgalanmalarını ve kar oranının düşme eğilimini kontrol eden, çok önemli pek çok ekonomik ve siyasal kararda odak oluşturan bir birikim tarzı...

Bütün bunlar, bir başka ordu-sanayi karışımı örneğinden, ya da ordu ve tekelci sermaye arasında bir anlaşmadan ya da yeni-merkantilizmin yeni bir tezahürü olmaktan öte bir şey. Bu, olgun-kapitalist düzene dair, ancak geç kapitalistleşmiş bir ülkede olagelen, belki de yarı çevresel bağlamı içinde genelde kapitalizmde olan militarist eğilimleri daha açık gösteren bir yapısal dönüşüm.

Max Weber, hiç şüphesiz seçkin sınıf adına, bürokratik bir "kafesten" yakındır. Bu kafes, bir askeri-bürokratik kafes biçiminde, 2000 yılı Türkiye'si üzerine inmiş gibi görünüyor. Bu olgu, çok da çelişki içeren bir dönemde, tam da küreselleşmenin, liberalleşmenin ve özelleşmenin giderek yaygınlaştığı bir dönemde ortaya çıkıyor. Bu görünmez elin bir parmağının tetikte olduğu ilginç bir serbest piyasa ekonomisidir.

Burada hatırlanması gereken nokta, ekonomide bu militaristleşmenin, yasal çerçevenin, devlet yapısının ve siyasetin 1961 ve 1982 anayasalarıyla militaristleşmesi süreciyle aynı zamana raslamasıdır. Bu anayasalar, silahlı kuvvetlerin kurguladığı kurucu meclisler tarafından hazırlanmış ve söz konusu dönemlerin cuntaları tarafından onaylanmıştır. Başka makalelerimde konunun bu yönlerini ele aldım. (Parla 1993; 1995). Siyasetin militaristleşmesi ve siyasette militarizm Türkiye'de daha yüksek düzeyde bir ulusal kültür olarak gelişti. Konunun bu yönlerine de başka yerlerde değinmiştim (Parla 1991-1993).

78 Burada vurgulamak istediğim nokta ise, ekonominin bu kadar kolay militaristleşmesinin, milita-

ristleşmenin tohumlarının çok daha eski dönemlerde atılmış bir toprakta gerçekleşebilecek olmasıdır. Yalnız askerlerin değil, sivil yönetici sınıflarının da kültürüne dahil olan militarizm içinde halk, ulusal eğitim sistemi, tüm siyasal söylemler, Kemalizmin hegemonik ideolojisi, basın ve şimdilerdeyse görsel-işitsel medya aracılığıyla sistematik bir biçimde toplumsallaşmaktadır.¹⁵

Elbette ekonominin militaristleştirilmesinin "başarıları", sonuçta, o temel, kültürel ve ideolojik militarizmi meşrulaştırır ve yeniden üretir. Çember tamamlanmıştır. Bence, normal olmayan bir durum içselleştirildi ve yüceltildi. Güney Amerika'daki, Doğu Asya'daki ve Ortadoğu'daki benzer kısmi gelişmeler (hala bu modellerin Türk modelinden sonra çıktıklarını düşünüyorum) toplum bilimciler ve kamu tarafından eleştiriliyor. Türkiye'nin durumu ise, her zamanın gibi bir ekonomi siyaseti olarak görülüyor.

Burada ortaya koyduğum çalışmanın tamamlanmış bir araştırma olmaktan çok, çağdaş Türkiye'nin ekonomi politikasını, siyasetini ve sınıf yapısını anlamak için çok önemli sorular içeren bir araştırma projesinin ön çalışması olduğunu düşünüyorum. Burada en azından dört tane iç içe geçmiş araştırma konusu ortaya çıkıyor: 1. Ekonomik özellikleri ve siyasal uzantılarıyla merkantilist militarizm, 2. Ekonomik yönleri ve politik ve insani boyutlarıyla militaristleşmiş bir ekonomi, 3. Bütünü kapsamaya yatkın ya da kapsayan ve sivil-asker ilişkisinin yeni bir türü olmak üzere çok daha öteye giden bir militaristleşme süreci. Bu süreç, çağdaş kapitalizmin mantığına, sınıf çatışmalarına, geleneksel ikili karşıtlıklara dayanan tipolojiler -örneğin, liberalizm ve korporatizm (ve korporatizmin iki alt türü olan solidarizm ve faşizm)- gibi geleneksel kapitalist devlet modellerini aşan yeni biçimlere kapitalizmin birikim ve dağılım krizlerini aşma biçimlerine vb.'ye dair bazı kuramlaştırılmamış saptamaları olmasa bile, birçok ilginç ve önemli hipotezler oluşturmanın bir olanak sağlar. Daha da özgül olarak söylemek istersek şu soruyu sormamız gerekir: Bu durum

15 Burada TSKGV'nin kitle iletişim araçlarında gerçekleştirildiği kapsayıcı ideolojik halkla ilişkiler kampanyasına değinmek isteyeceğim. Bunun için internetteki referanslara başvurulabilir.

merkantilizmin yeni bir türü müdür yoksa yarı çevre bir ülkede ortaya çıkan ama ileri bir toplumda da ortaya çıkabilecek olan oldukça dikkat çekici yeni bir olgu mudur? Acaba bu durum Smith'in bahsettiği "ulusların zenginliği" kavramının bir devamı olarak "orduların zenginliği"

KAYNAKÇA

İnternet Kaynakları (Web Siteleri)

<http://www.oyak.com.tr/reno.htm> / [mais2.htm](http://www.oyak.com.tr/mais2.htm) / [omsan2.htm](http://www.oyak.com.tr/omsan2.htm) / [selyak2.htm](http://www.oyak.com.tr/selyak2.htm) / [gyear2.htm](http://www.oyak.com.tr/gyear2.htm) / [tukas2.htm](http://www.oyak.com.tr/tukas2.htm) / [hektas2.htm](http://www.oyak.com.tr/hektas2.htm) / [tam2.htm](http://www.oyak.com.tr/tam2.htm) / [eti2.htm](http://www.oyak.com.tr/eti2.htm) -tr / [insaat2.htm](http://www.oyak.com.tr/insaat2.htm) / [oytas2.htm](http://www.oyak.com.tr/oytas2.htm) / [oytur2.htm](http://www.oyak.com.tr/oytur2.htm) / [adana2.htm](http://www.oyak.com.tr/adana2.htm) / [bolu2.htm](http://www.oyak.com.tr/bolu2.htm) -tr / [UNYE2.htm](http://www.oyak.com.tr/UNYE2.htm) / [mardin2.htm](http://www.oyak.com.tr/mardin2.htm) / [nigde2.htm](http://www.oyak.com.tr/nigde2.htm) / [iskan2.htm](http://www.oyak.com.tr/iskan2.htm) / [elazig2.htm](http://www.oyak.com.tr/elazig2.htm) / [bank2.htm](http://www.oyak.com.tr/bank2.htm) / [sigorta2.htm](http://www.oyak.com.tr/sigorta2.htm) / [menkul2.htm](http://www.oyak.com.tr/menkul2.htm) / [halk2.htm](http://www.oyak.com.tr/halk2.htm) / [xxx2.htm](http://www.oyak.com.tr/xxx2.htm) (tüm ziyaretler 04/08/1998)

Kitap ve Makaleler

Evans, Peter. 1979. *Dependent Development*. Princeton: Princeton University Press.

İstanbul Sanayi Odası Dergisi. 1997. 378, Eylül, Özel Sayı.

Janowitz, Morris. 1964. *The Role of the Military in the Development of New Nations*. Chicago: Chicago University Press.

Mills, C. Wright. 1956. *The Power Elite*. New York: Oxford University Press.

New York Times (28 Ekim 1973), s. E7.

Nordlinger, Eric. 1970. "Soldiers in Mufti: The Impact of Military Rule on Socio-economic Modernization in Non-Western Sta-

konusunda, ya da Moltke'nin "silahlı uluslar" kavramının bir devamı olarak "sermayeli ordular" kavramının üzerinde konuşmaya başlamamızı meşrulaştırıyor mu?

New Perspectives on Turkey, Güz 1998, 19, s.19-52'den
Çeviren BİRGÜL OĞUZ

tes", *American Political Science Review* (Aralık), s. 1131-1148.
Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK). 1971. *Onuncu Yıl*. Ankara.
Parla, Taha. 1974. "A Budding Species of Neo-Militarism: Mercantile Militarism and Its Political Significance," unpublished paper.

1991-1993. *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, 3 Cilt., İstanbul: İletişim Yayınları.

1993. *Türkiye'de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları

1995. *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sönmez, Mustafa. 1992. *Türkiye'de Holdingler: Kırk Haramiler*. İstanbul: Arkadaş Yayınları.

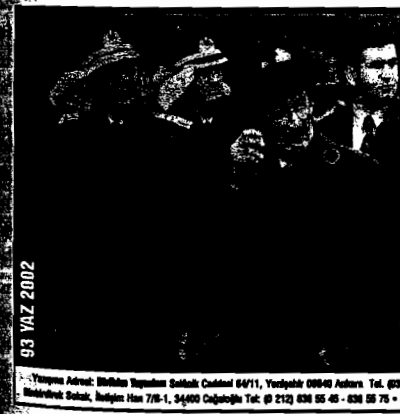
Stegan, Alfred. 1971. *The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil*. New Haven: Yale University Press.

Süvari, Ömer. 1998. "Ekonominin Askerî Politikası", *Özgürlük* (25 Temmuz, no.7)

T.C. Milli Birlik Komitesi. 1961. *Genel Kurul Toplantısı Tutanakları*, Cilt 5, 3 Ocak, s.57-66.

T.C. Başbakanlık. 1961. *Düstur*, 4. Tertip, C.1. Ankara.

1987. *Düstur*, 5. Tertip, C. 26. Ankara.

93 YAZ 2002

TÜRKİYE SİYASETİ

Alli Ergür Görsellik ve Türkiye'de siyasetin gösterleşmesi • Tanel Demirel
TSK'nın toplumsal inegrasyonu üzerine • Hasan B. Kahraman Türk siyasetinin
Rousseaucu kısıtlamaları • E. Fuat Keyman Globalleşme ve Türk kapitalizminin
kültürel ekonomisi • Emin Alper Milliyetçilik-modernleşme geriliminde
"ortamın solu" • Halil Nalçaoğlu Devrimci öğrencilerle özgül fantazi uzamı
• Ahmet Makal Tek parti dönemi ve korporatizm tartışmaları • Mesut Yeğen
Yurttaşlık ve Türklük • Soner Çağaptay Kemalist dönemde güç ve işkân
politikaları • Ünal Bilir Türk-İslam sentezi
ve Türk(İye) Müslümanlığı • Bayram Balcı
Fethullah Gülen'in neo-neoçacı okulları •
Necdet Subaşı Ara dönem din politikaları

**Toplum
ve
Bilim**

Yayınları Adres: Bilkent Yayınları Sokakı, Caddesi 64/11, Yıldızlar 06540 Ankara. Tel: (0312) 425 36 00 Fax: (0312) 425 16 15 e-mail: yayinlari@bilkent.com.tr • İletişim: İstanbul Kızıldereli Caddesi, Marmaronek Sokak, Beşiktaş Han 7/8-1, 34400 Çengelköy Tel: (0212) 838 85 40 - 838 85 75 • Fax: (0212) 517 71 57 Adana Saha Sokakı Caddesi 72, 01040 Yüreğir Tel: (0312) 417 75 25 Fax: (0312) 425 08 82